

Besprekingsartikel

Culturele racisten, neo-nazi's of papieren tijgers?

Bespreking van recente nederlandstalige literatuur over extreem-rechtse partijen in Europa¹

Georgi VERBEECK

Postdoctoraal onderzoeker NFWO, Departement Geschiedenis, K.U.Leuven

Hans DE WITTE

Sectorverantwoordelijke, HIVA, K.U.Leuven

In dit korte overzichtsartikel worden een aantal nederlandstalige boeken voorgesteld die de laatste drie jaren verschenen over extreem-rechtse partijen in Europa.² Na een beknopte inleiding volgt een bespreking van de wijze waarop de diverse partijen in Europa in deze boeken worden behandeld. Daarna wordt de beschrijving van het Vlaams Blok doorgelicht. Ten slotte wordt stil gestaan bij de vraag naar de politieke omgang met extreem-rechts, zoals die in nagenoeg elke publikatie impliciet of expliciet wordt gesteld.

Inleiding

Ook in het Nederlandse taalgebied is er momenteel geen gebrek meer aan overzichtswerken waarin de geschiedenis, ontwikkeling en toekomstperspectieven van extreem-rechts in Europa worden behandeld.³ De kwaliteit ervan is noodzakelijk zeer verschillend. Het betreft meestal overzichten met een beperkte inbreng van origineel empirisch onderzoek en een brede ruggesteun van bestaande literatuur. Andere boeken hebben een meer journalistieke inslag. Beide categorieën zijn vaak uitdrukkelijk op een breder lezerspubliek gericht. Van grondige wetenschappelijke syntheses op basis van systematische vergelijkingen kan voorsnog niet gesproken worden. In de meeste gevallen gaat het om een volledig gescheiden behandeling van de ontwikkelingen per land of regio. De sterk toegenomen publieke belangstelling voor het thema heeft ook geleid tot samenvattingen die

1 De redactie van dit artikel werd afgesloten op 31 juli 1994. Hier volgt een bespreking van boeken die vóór die datum verschenen.

2 Voor een aparte bespreking van deze (en andere) werken, zie ook: Georgi VERBEECK en Hans DE WITTE, Recente nederlandstalige literatuur over extreem-rechts. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 85^e jrg., nr. 3, maart 1994, p. 269-282.

3 Voorbeelden uit de anderstalige literatuur: Klaus VON BEYME e.a., *Right-Wing Extremism in Western Europe*, Frank Cass & Co., London, 1988; Luciano CHELES, Ronnie FERGUSON en Michalina VAUGHAN, *Neo-fascism in Europe*, Longmann, London - New York, 1991; Paul HAINSWORTH (Ed.), *The Extreme Right in Europe and the USA*, Pinter, London, 1992; Christopher T. HUSBANDS, *Racist Political Movements in Western Europe*, Routledge, London, 1993; Martina KIRFEL en Walter OSWALT (Hrsg.), *Die Rückkehr der Führer. Modernisierter Rechtsradikalismus in Westeuropa*, Europa Verlag, Wien - Zürich, 1991; Anne-Marie DURANTON-CRABOL, *L'Europe de l'extrême droite. De 1945 à nos jours*, Complexe, Bruxelles, 1991 e.a.

niet meer blijken te zijn dan losse compilaties van bijdragen over zeer verschillende deelassen. ⁴

De mate waarin auteurs of samenstellers vertrouwd zijn met de historische, politieke en maatschappelijke achtergronden in de verschillende landen, bepaalt sterk de kwaliteit van de geboden informatie. Vaak verliezen sommige inzichten grotendeels hun bruikbaarheid omdat ze geen rekening konden houden met de nieuwste ontwikkelingen, zoals de politieke aardverschuiving in Italië, de doorbraak in Franstalig België, het relatieve succes in Nederland of de gestuute opmars in Duitsland. Uiteraard is kritiek ongepast als blijkt dat boeken de snelle evolutie terzake niet kunnen bijhouden. Soms steunen fundamentele inzichten of interpretaties echter op een tijdelijke constellatie, waardoor ze vlug hun waarde verliezen. In de hierna besproken werken gaat de meeste aandacht doorgaans naar de min of meer 'gevestigde' politieke formaties in West-Europa en blijven marginale 'coterieën' buiten beschouwing. De ontwikkelingen in Oost- en Centraal-Europa komen niet of nauwelijks aan bod, waardoor een interessant vergelijkingsperspectief onbenut blijft. De meeste overzichtswerken waarin verschillende landen behandeld worden, kunnen het fundamentele dilemma in hun opzet niet vermijden. De zoektocht naar verbindingslijnen, naar een 'zwarte internationale van de haat', stuit onvermijdelijk op het probleem van nationale verschillen en rivaliteiten die juist onlosmakelijk verbonden zijn met het wezen van extreem-rechts.

Van Europa...

Betrouwbare informatie en een interessante invalshoek biedt het boek van de Amsterdamse politologen Frank Elbers en Meindert Fennema. ⁵ In het boek komen achtereenvolgens Groot-Brittannië, Italië, Frankrijk, Oostenrijk, België, Nederland, Duitsland en Zweden aan bod. De auteurs beperken zich tot die partijen die reeds met succes aan verkiezingen hebben deelgenomen en laten splintergroeperingen buiten beschouwing. Op een bevattelijke manier worden de historische ontwikkeling, de organisatievorm, het ideologisch profiel, de gevoerde strategieën en het kiespotentieel van 'racistische partijen' in Europa behandeld. Het boek heeft ook aandacht voor de internationale samenwerkingsverbanden. Vooral dit niveau zou een meer systematische vergelijking van het rechtse radicalisme in de verschillende Europese landen moeten mogelijk maken. In een afsluitend hoofdstuk wijzen de auteurs ondermeer op een centrale paradox in de verdere ontwikkeling van rechtse partijen in Europees verband. Samenwerking in internationale instellingen zoals het Europees parlement zou er volgens hen toe kunnen leiden dat rechtse en extreem-rechtse partijen, ondanks hun nationalistische en regionalistische inslag, in de toekomst meer als een gesloten cohort zouden gaan optreden. De auteurs konden hier duidelijk geen rekening houden met de ontwikkelingen sinds de laatste Europese verkiezingen in juni 1994. De successen in sommige landen ging immers gepaard met een toenemende verbrokkeling in Europees verband die samenwerking eerder lijkt te bemoeilijken dan te bevorderen.

⁴ Zo b.v.: Hugo DE SCHAMPELEIRE en Yannis THANASSEKOS (Eds.), *Extreem-rechts in West-Europa. L'extrême droite en Europe de l'ouest*, VUB Press, Brussel, 1991.

⁵ Frank ELBERS en Meindert FENNEMA, *Racistische partijen in West-Europa. Tussen nationale traditie en Europese samenwerking*, Stichting Burgerschapkunde (Nederlands Centrum voor Politieke Vorming), Leiden, 1993.

In hun inleiding maken de auteurs duidelijk waarom zij de voorkeur geven aan de term 'racistisch' boven het etiket 'extreem-rechts', dat ze als arbitrair en methodologisch onhanteerbaar afwijzen. Aan de besproken partijen ligt namelijk een 'modern racisme' ten grondslag: culturele verschillen worden als een onveranderlijk en quasi-biologisch gegeven voorgesteld; tegen niet-autochtonen worden discriminerende maatregelen bepleit; het zogenaamde 'migrantenprobleem' wordt als het belangrijkste politieke (verkiezings-)thema opgevoerd. Elbers en Fennema plaatsen terecht vraagtekens bij de veel gebruikte term 'extreem-rechts'. Willekeurig woordgebruik heeft de zeggingskracht van het begrip inderdaad al sterk uitgehold. Het is vooral ook een populair wapen in de strijd om de politieke tegenstander te 'besmetten'. Het etiket 'extreem-rechts' is volgens de auteurs onbruikbaar om er een ideologisch profiel en een maatschappelijke basis nauwkeurig mee af te bakenen. Het beantwoordt trouwens in zeer beperkte mate aan het zelfprofiel van de betrokken partijen en hun achterban. Elbers en Fennema kiezen voor het concept van 'modern racisme' als verbindende schakel tussen de door hen bestudeerde partijen. Bepalend voor hun definitie is met andere woorden de houding tegenover de aanwezigheid van niet-autochtone bevolkingsgroepen, en in mindere mate de positie op de klassieke 'links-rechts'-schaal. Dit uitgangspunt leidt er echter toe dat de door hen als 'racistisch' omschreven politieke formaties te gemakkelijk als 'single issue'-partijen worden afgedaan. Dit schema lijkt een te strak keurslijf dat onvoldoende rekening houdt met het specifieke profiel van partijen als bij voorbeeld de Lega Nord of sommige strekkingen binnen het 'neo-fascisme' in Italië. Het is tevens de vraag of het concept van 'modern racisme' het veel bredere spectrum van nationalisme en populisme volledig dekt.

Globaal genomen hebben Elbers en Fennema zich in hun boek laten leiden door een helder en genuanceerd betoog over het onderwerp. Ook hun politieke aanbevelingen voor de bestrijding van het moderne racisme zijn evenwichtig (*zie verder*). De globale beoordeling van sommige politieke partijen, zoals het Vlaams Blok in België, laat soms aan nauwkeurigheid te wensen over. Het boek kwam te vroeg om belangrijke recente ontwikkelingen in Europa nog in kaart te brengen. Sommige inzichten zijn daarom wellicht aan een herziening toe. In hun boek hebben zij wel oog gehad voor de vele varianten van het moderne racisme, die terug te voeren zijn tot vaak fundamenteel verschillende nationale tradities. Van een beknopte samenvatting als deze kan echter niet verwacht worden dat die uitgebreid en in al hun complexiteit aan bod zouden komen.

Een vergelijkbaar overzicht van het uiterst-rechtse partijenlandschap in West-Europa sinds 1945 is van de hand van Patrick Stouthuysen, politoloog aan de Vrije Universiteit van Brussel.⁶ Om overlapping met de reeds bestaande literatuur te vermijden, bleef België zelf buiten beschouwing. Relatief uitgebreid komen Frankrijk, Duitsland, Nederland en Italië aan bod. In een korter overzicht wordt vervolgens de situatie in een aantal andere landen belicht (Groot-Brittannië, Scandinavië, Spanje, Portugal, Griekenland en Oostenrijk). Zoals Elbers en Fennema richt ook Stouthuysen de aandacht op openlijke politieke manifestaties en laat een extreem-rechtse subcultuur zo goed als volledig buiten het gezichtsveld. Het boek is evenwichtig opgebouwd rond verschillende aspecten van de partijen en groepen in de diverse landen. Naast een historische ontwikkeling komen organisatorische structuren, ideologische profilering en kiespubliek aan bod. Het boek

⁶ Patrick STOUTHUYSEN. *Extreem-rechts in na-oorlogs Europa*, VUB Press, Brussel, 1993.

steunt niet op empirische onderzoeksresultaten, maar maakt noodzakelijk gebruik van de bestaande literatuur.

Ook Stouthuysen verzet zich tegen wat hij als een begripsontwaarding van 'extreem-rechts' beschouwt. Tevens wijst hij op het gevaar om het huidige verschijnsel uitsluitend vanuit het perspectief van de jaren dertig en veertig te benaderen. Deze invalshoek laat immers niet toe om de eigen dynamiek te herkennen van wat zich vandaag aandient. Het rechtse radicalisme wordt door Stouthuysen vooral als de vertolking van maatschappelijk protest en ongenoegen opgevat. Historische continuïteit en de latente aantrekkingskracht van hun ideologische boodschap spelen in zijn verklaringsmodel daarom een ondergeschikte rol. De auteur verbindt aan dit uitgangspunt zijn belangrijkste conclusie. Als 'protestpartijen' zijn zij noodzakelijk van de algemene politieke en economische situatie afhankelijk. Hun aanhang berust op een onbetrouwbaar kiespotentieel. Dit maakt het volgens hem erg onwaarschijnlijk dat dergelijke partijen, waarvan het ideologisch profiel en de organisatorische basis zwak zijn, een stabiele plaats in het politieke landschap zullen verwerven. De invalshoek van Stouthuysen is in die zin complementair aan die van Elbers en Fennema. In hun respectieve uitgangsposities - protestpartij versus racistische 'single issue'-partij - ligt het gevaar van een eenzijdige interpretatie verscholen. Dit levert niet alleen problemen op voor de typering van de besproken partijen, die daardoor te sterk worden gereduceerd tot slechts één aspect van hun ideologie of programma. Bovendien wordt het op deze manier ook moeilijk om onderlinge verschillen duidelijk aan te geven. Net zoals Elbers en Fennema steunt ook deze auteur zwaar op buitenlandse literatuur. Voor wie zich bij voorbeeld over de situatie in Duitsland wil informeren, zoekt best een rechtstreekse toegang tot het zeer omvangrijke literatuuraanbod in dat land.⁷ Overigens dringt dit nog te weinig door in de internationale vakliteratuur, wat niet in verhouding staat met de argusblik waarmee door de buitenwereld uitbarstingen van racisme en extreem-rechts geweld in Duitsland doorgaans worden gevolgd.

Uiterst-rechts in Europa heeft natuurlijk ook sterk de aandacht van de 'kritische journalistiek' getrokken. Hier tekenen zich twee trends af. Er is de marxistische geïnspireerde aanpak die het succes van rechts-radicalen partijen verbindt met globale maatschappelijke ontwikkelingen binnen de burgerlijk-kapitalistische samenleving. Het gewijzigde internationale politieke klimaat en de mondiale welvaarts kloof worden als belangrijkste factoren aangewezen. Tot dit genre behoort ondermeer het boek van Jos Vander Velpen, waarin de opmars van extreem-rechts in verband wordt gebracht met de opbouw van een 'nieuwe muur rond de vesting Europa'.⁸ Dit werk valt overigens op door een ongegeneerd eenzijdige

⁷ Zo b.v.: Thomas ASSHEUER en Hans SARKOWICZ, *Rechtsradikale in Deutschland. Die alte und die neue Rechte*, C.H. Beck Verlag, München, 1992; Wolfgang BENZ (Hrsg.), *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik. Voraussetzungen, Zusammenhänge, Wirkungen*, Fischer Verlag, Frankfurt a.M., 1989; Christoph BÜTTERWEGGE en Horst ISOLA (Hrsg.), *Rechtsextremismus im vereinten Deutschland. Randerscheinung oder Gefahr für die Demokratie?* Steintor, Bremen, 1990; Paul GERHARD (Hrsg.), *Hitlers Schatten verblaßt. Die Normalisierung des Rechtsextremismus*, Dietz Verlag, Bonn, 1989; Uwe BACKES en Eckhard JESSE, *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, Verlag Wissenschaft und Politik, Köln, 1990 e.a. Verder de periodieke publikaties zoals: Uwe BACKES en Eckhard JESSE (Hrsg.), *Jahrbuch Extremismus & Demokratie*, Bouvier, Bonn, 1989-.

⁸ Jos VANDER VELPEN, *Daar komen ze aangemarcheerd. Extreem-rechts in Europa*, EPO, Berchem - Breda, 1992.

ondertoon, die er in bestaat het rechtse extremisme voor te stellen als een determinerende factor in de historische ontwikkeling van de besproken landen. Dit laatste geldt in het bijzonder voor de bijdragen waarin de auteur over de grenzen van België/Vlaanderen kijkt (d.w.z. Duitsland, Frankrijk, Italië, Oostenrijk, Kroatië en de Baltische staten). De uitgebreide bijdrage over het Vlaams Blok is daarentegen duidelijk beter onderbouwd en zorgvuldiger samengesteld (*zie verder*). Ondanks de onmiskenbare verdiensten draagt een dergelijke 'onderzoeksjournalistiek' - grotendeels gebaseerd op internationale pers en de Handelingen van het Europees parlement - te veel de sporen van een wel erg globale analyse en blijven de resultaten voorspelbaar.

Tot op zekere hoogte kan ook het werk van Rinke van den Brink tot de geëngageerde linkse journalistiek gerekend worden.⁹ Uitgangspunt en aanpak verschillen evenwel grondig van het voorgaande boek. 'De internationale van de haat' is in hoofdzaak een compilatie van reeds eerder verschenen interviews en reportages uit 'Vrij Nederland', aangevuld met nieuwe gegevens. Ook deze auteur beperkt zich tot de rechtse politieke formaties met een min of meer stabiele electorale aanhang (Front National, Vlaams Blok, Centrumdemocraten, Republikaaner en de Freiheitliche Partei Österreichs). Deze partijen hebben met elkaar gemeen dat ze allemaal duidelijk de beginfase van de politieke marginaliteit ontgroeid zijn, maar dat ze zich tegelijkertijd - in mindere mate het Front National in Frankrijk - ook geplaats zien voor een (voorlopig) relatief goed stand houdend afwijzigingsfront. De gewijzigde politieke machtsverhoudingen en het gestegen zelfvertrouwen van deze partijen hebben duidelijk hun weerslag gehad op de werkwijze van de auteur. Sterker dan in gelijkaardige literatuur het geval is, brengt de auteur op de eerste plaats een 'zelfbeeld van extreem-rechts'. De politieke familie stelt met andere woorden zichzelf voor: militanten, kaderleden en leiders komen aan het woord op meetings en congressen, in officiële contacten en in kleine kring, in de media en eigen publikaties. Van den Brink legt in zijn boek dus de nadruk op het 'publieke gezicht' van Europees rechts, eerder dan op wat zich op de achtergrond afspeelt. Van een agressieve 'onthullingsjournalistiek' is bij deze auteur dan ook geen sprake.

Deze aanpak heeft hem bij sommigen wel het publieke verwijt opgeleverd het 'ware gelaat van extreem-rechts' niet zichtbaar te (willen) maken. Maar wellicht beter dan een 'ontmaskeringsstrategie' werpt een zelfportret van Europees rechts een licht op de groeiende aantrekkingskracht ervan op de publieke opinie. In tegenstelling tot Elbers/Fennema en Stouthuysen blijft voor R. van den Brink het etiket 'extreem-rechts' dan weer wel hanteerbaar. Hij gaat er immers van uit dat de diverse besproken partijen een groot aantal opvattingen met elkaar gemeen hebben, die onder deze noemer kunnen geplaatst worden. Naast de afkeer van 'vreemdelingen' en een uitgesproken vijandige houding tegenover het 'politieke systeem', wijst hij daarbij o.m. op "(...) (agressief) nationalisme, de voorkeur voor autoriteit en een sterke staat, leidersverering, populisme, demagogie en cultureel conservatisme(...)." Anders dan Elbers/Fennema en Stouthuysen heeft deze auteur dus oog voor het volledige spectrum van het rechts-radicalere wereldbeeld.

⁹ Rinke VAN DEN BRINK, *De internationale van de haat. Extreem-rechts in West-Europa*, Uitgeverij Sua, Amsterdam, 1994.

... tot het Vlaams Blok in België

De meeste hoger besproken auteurs besteden tevens aandacht aan de situatie in België, waarbij vooral wordt ingegaan op het Vlaams Blok. Dit levert een interessante mogelijkheid tot vergelijken op. Zoals hoger reeds werd aangegeven, behandelt Stouthuysen het Vlaams Blok niet (expliciet) in zijn boek. Impliciet veronderstelt hij echter wel dat zijn analyse eveneens voor deze partij geldt.¹⁰ De typologie van extreem-rechtse partijen als 'protestpartijen' sticht wel vaker verwarring, omwille van de meerduideligheid van het begrip 'protest'. Stouthuysen ziet er vooral de ongearticuleerde vertaling van een diffuse maatschappelijke malaise in. Onderzoek naar de stemmotivatie van kiezers voor het Vlaams Blok ondersteunt deze stelling niet.¹¹ Daaruit blijkt immers dat de keuze voor deze partij in eerste instantie is ingegeven door de instemming met het migrantenvijandige standpunt van deze partij. Een afkeer van het politieke fenomeen blijkt slechts bij een minderheid een expliciete rol te spelen. De keuze voor het Vlaams Blok drukt voor de meeste Vlaams Blok-kiezers dus een inhoudelijke, programmatische voorkeur uit, in plaats van een a-politiek protest. Daarbij komt nog dat het wellicht conceptueel onzuiver is om elke vorm van 'onvrede' in de kiesmotivatie te vertalen als 'protest'. Een belangrijk deel van het electoraat van de oppositiepartijen stemt immers uit onvrede met (aspecten van) het regeringsbeleid, terwijl zelfs een deel van het kiezerskorps van de regeringspartijen het stemgedrag vanuit onvrede kan motiveren (b.v. een SP-stem vanuit onvrede met sociale ongelijkheid). Door binnen het 'protest'-motief geen onderscheid te maken tussen programmatisch en niet-programmatisch gemotiveerde keuzes dreigt het concept 'proteststem' met andere woorden te ruim en dus inhoudloos te worden. Ook de loutere typering van het Vlaams Blok als protestpartij schiet tekort. Zoals blijkt uit de overige in deze bijdrage besproken publikaties draagt ook het Vlaams Blok immers een rechts-radicaal wereldbeeld uit, waarin de verschillende onderdelen een duidelijke samenhang vertonen, die niet enkel tot een anti-systeeminstelling gereduceerd kan worden.¹²

Dat 'wereldbeeld' wordt in het werk van Elbers en Fennema echter nogal dunnetjes in kaart gebracht. Dit komt wellicht doordat deze auteurs een groot aantal landen - en dus ook partijen - in kaart wensten te brengen, waardoor de ruimte voor elke partij aanzienlijk verkleint. Vooral opvallend in hun bijdrage is de - wellicht te grote - nadruk op het Vlaams nationalisme als verklarende en typerende factor. Het Vlaams nationalisme heeft natuurlijk een cruciale rol gespeeld bij het ontstaan en ontwikkelen van het Vlaams Blok als partij. Elbers en Fennema trekken deze vaststelling - soms impliciet - echter te sterk door naar het electoraat

10 Zie hiervoor o.m.: Patrick STOUTHUYSEN, Extreem-rechts is een papieren tijger. *De Nieuwe Maand*, 1993, jrg. 36, nr. 7, p. 31-33.

11 Zie o.m.: Hans DE WITTE, Racisten of apatici? Een empirische analyse van de politieke en maatschappelijke opvattingen van kiezers van het Vlaams Blok in 1989 en van de motivering van hun stemgedrag. In: Els DESLÉ en Albert MARTENS, (red.), *Gezichten van hedendaags racisme*. VUB Press, Brussel, 1992, p. 189-218. Jaak BILLIET, Marc SWYNGEDOUW en Ann CARTON, Protest, ongenoegen en onverschilligheid op 24 november... en nadien. *Res Publica*, 1993, Vol. 25, nr. 2, p. 221-235. Jaak BILLIET en Hans DE WITTE, Attitudinal dispositions to vote for a 'new' extreme right-wing party: the case of 'Vlaams Blok'. *European Journal of Political Research*, Vol. 27, nr. 2, 1995.

12 De meest indringende analyse van dit extreem-rechtse wereldbeeld wordt geleverd door Marc SPRUYT in zijn boek *Grove borstels. Stel dat het Vlaams Blok morgen zijn programma realiseert, hoe zou Vlaanderen er dan uitzien?* (Van Halewyck, Leuven, 1995, 291 p.), dat na het afsluiten van de kopij verscheen.

van deze partij, dat daardoor een nogal Vlaams-nationalistisch tintje mee krijgt. Zo verklaren ze het geringe succes van extreem-rechts in Wallonië in 1991 door te verwijzen naar het zwakker ontwikkelde 'nationalisme' in dit landsdeel. Het opvallende verkiezingssucces van het Front National bij de Europese Verkiezingen in 1994 legt echter de zwakheid van deze redenering bloot. Daarenboven toont verkiezingsonderzoek aan dat communautaire of Vlaams-nationalistische motieven een nagenoeg verwaarloosbare en niet steeds eenduidige rol spelen bij het motiveren van het stemgedrag voor het Vlaams Blok.

In tegenstelling tot Elbers en Fennema gaat R. van den Brink uitvoerig in op het Vlaams Blok. Hij laat de diverse Vlaams Blok-verkozenen uitgebreid aan het woord over hun visie en streven en overloopt op vlot leesbare wijze de standpunten, het programma, de acties en gebeurtenissen, de leiding en de structuren van deze partij. Dat is ten dele ook het zwakkere punt van zijn werk. Zijn journalistieke bijdrage blijft wat aan de oppervlakte en bevat voor hen die de actualiteit volgen weinig nieuws. Daarom lijkt zijn beschrijving vooral geschikt als eerste kennismaking met het Vlaams Blok, vooraleer men een meer grondige studie aanvat. Pas wanneer de auteur de VB-leiding laat reflecteren over haar strategie en woordgebruik, komen er enkele nieuwe accenten naar voren. Zo is het interessant om lezen hoe de verkozenen worstelen met de verwijzingen naar het verleden van de partij en de beweging waaruit ze voortkomt. Ook het stuk over de 'polariseringsstrategie' is het lezen waard, vermits het ons attent maakt op de implicaties van het in discussie gaan met het Vlaams Blok. Als radicale partij rekent het Vlaams Blok er immers op dat haar standpunten gecontesteerd zullen worden. De media-aandacht die daar uit volgt, stelt de partij in staat om zich ideologisch nog explicieter op deze thema's te profileren en zo mede de agenda van verkiezingscampagnes te bepalen.

Het scherpste portret van het Vlaams blok wordt afgeleverd door Vander Velpen. Deze auteur toont zich een goed kenner van de ideologie en strategie van extreem-rechts. Het feit dat hij zich (samen met Hugo Gijsels) reeds eerder in het Vlaams Blok verdiepte is daar wellicht niet vreemd aan.¹³ Ook Vander Velpen belicht de leiding, de standpunten en de structuur van deze partij. Hij beperkt zich daarbij niet tot wat de kernleden en de verkozenen bereid zijn te verklaren in interviews, doch diepte uit de publikaties van het Vlaams Blok en haar leiding tal van standpunten en citaten op. Daardoor is hij in staat om achter het publiek geprofileerde gezicht van het Vlaams Blok te kijken en om de banden met zijn extreem-rechtse 'voorgeschiedenis' bloot te leggen. Zo toont hij aan dat prominenten van deze partij sterk racistische en anti-democratische standpunten durven innemen wanneer ze zich tot een publiek van overtuigde militanten richten. Ook de verheerlijking van vertegenwoordigers uit de radicale collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog - Jef François als leider van de Algemene SS-Vlaanderen en Bert Van Boghout als vooraanstaand lid van verschillende nationaal-socialistische organisaties - contrasteert fel met het ontkennen van banden met het sterk belaste oorlogsverleden, zoals dat uit de interviews van R. van den Brink naar voren komt. Vander Velpens boek vormt daardoor de noodzakelijke aanvulling op dat van R. van den Brink.

13 Zie: Hugo GIJSELS en Jos VANDER VELPEN, *Het Vlaams blok 1938-1988. Het verdriet van Vlaanderen*. EPO, Berchem, 1989.

Bestrijding

Alle besproken werken hebben zich, ongeacht hun wetenschappelijke of journalistieke aanpak, min of meer ook een kritische politieke functie toegemeten. Achter de zakelijke inventarisatie van het fenomeen houdt zich meestal ook een afwijzende en waarschuwend vinger schuil. Hier wordt met andere woorden de overstap gemaakt naar het maatschappelijke debat over mogelijke strategieën tegen de opkomst en doorbraak van het rechtse radicalisme. Onder meer Elbers en Fennema gaan nadrukkelijker in op de verschillende keuzes.¹⁴ In een beperkt aantal gevallen lijkt een *juridische* aanpak aangewezen, met name waar de grondbeginselen van de democratische rechtstaat in het geding zijn. Meestal echter gaat de aandacht naar het probleem van de geëigende *politieke* gedragscodes. Hier spits de keuze zich toe op het alternatief tussen isolement en toenadering. Met vergelijkbare keuzes worden ook sociale organisaties (belangengroepen, vakbonden) en culturele instellingen (media, onderwijs) geconfronteerd. Sommigen stellen hun vertrouwen in een *ontmaskeringsstrategie*. Hierbij gaat men uit van een groeiende tegenstelling tussen de gecamoufleerde kwaadaardige ziel van het rechtse extremisme en het streven zich als respectabele politieke formatie aan te dienen. Deze aanpak vertoont vaak gelijkenissen met de werking van complottheorieën en miskent ook de dynamiek van het populisme. Anderen opteren voor een *argumentatieve strategie* die de onverenigbaarheid poogt aan te tonen tussen het ideologische kernbestand van het rechtse radicalisme met de democratische grondbeginselen. Hier stellen zich dan weer problemen van praktische haalbaarheid. Een intellectualistische aanpak bereikt niet altijd het eigenlijke doelpubliek. Van een andere orde is dan weer een *globale aanpak* die zich richt op de reële conflicten en breuklijnen binnen de samenleving, die een voedingsbodem vormen voor het succes van het rechtse radicalisme. Hier gaat het echter om een 'strategie' die samenvalt met een alomvattende maatschappelijke keuze, die eerder de oorzaken dan wel de concrete verschijningsvorm van het rechtse radicalisme als 'crisisfenomeen' wil bestrijden. Hier staan met andere woorden een bezinning over de fundamenten van de liberale en sociale democratie, van een tolerante en solidaire samenleving centraal.

14 Frank ELBERS, Meindert FENNEMA en Leo BALAI, *Politiek racisme. Oorzaken, denkbeelden en bestrijding*, Stichting Burgerschapkunde (Instituut voor Publiek en Politiek), Amsterdam, 1994.